

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ РОЗШУКУ МАЙНА
ПІДОЗРЮВАНОВОГО (ОБВИНУВАЧЕНОГО) ТА НАКЛАДЕННЯ НА НЬОГО АРЕШТУ**

**CHALLENGES TO IMPLEMENTATION ASSET TRACING THE SUSPECT (ACCUSED)
AND THE IMPOSITION OF AN ARREST ON IT**

Пономаренко А.В.,
*кандидат юридичних наук,
Державний науково-дослідний інститут МВС України*

У статті на підставі аналізу норм Кримінального процесуального кодексу України, якими регулюється порядок накладення арешту на майно, виокремлено проблемні питання, що виникають під час його застосування і є актуальними для кримінально-процесуальної науки й практики. Обґрунтовано необхідність розробки нормативно-правового документа, який би регламентував порядок проведення розшуку майна та накладення на нього арешту. Сформульовано пропозиції щодо вирішення означених питань.

Ключові слова: арешт майна, розшук майна, забезпечення відшкодування шкоди, цивільний позов, запити до компетентних органів державної влади.

В статье на основании анализа норм Уголовного процессуального кодекса Украины, которыми регулируется порядок наложения ареста на имущество, выделены проблемные вопросы, которые возникают при его применении и являются актуальными для уголовного процессуального законодательства и практики. Обоснована необходимость разработки нормативно-правового документа, который бы регламентировал порядок проведения розыска имущества и наложения на него ареста. Сформулированы предложения по решению указанных вопросов.

Ключевые слова: арест имущества, розыск имущества, обеспечение возмещения вреда, гражданский иск, запросы в компетентные органы государственной власти.

In the article on the basis of analysis the Criminal and procedural code of Ukraine's regulations which regulate the procedure of attaching the property some questions has been distinguished. These questions arise during its application and are actually for the criminal and procedural science and practice. The necessity of elaboration of the regulation act which would regulate the procedure of carrying out searching the property on which it is imposed arrest is substantiated. It is formulated the propositions concerning solving mentioned questions.

Key words: attaching the property, searching the property, ensuring paying the damages, civil action, requests to the competent authorities of the state power.

Актуальність теми. На сьогодні економічна злочинність, маючи корупційне підживлення, є однією з найнебезпечніших загроз національній безпеці України. Незаконне отримання земельних ділянок, розтрата бюджетних коштів, заволодіння чужим майном, підроблення документів – це далеко не повний перелік корупційних діянь, якими зловживають державні мужі. Такими діями щороку завдається шкода Державному бюджету України [1]. Загальна сума розкрадань колишніх можновладців, як зазначив перший заступник генпрокурора М. Голомша, практично дорівнює розміру держбюджету України [2]. У зв'язку із цим перед правоохоронними органами ставиться завдання активної боротьби з таким негативним явищем, його подолання та викорінення. Результатами роботи правоохоронних органів мають бути попередження цих злочинів, притягнення винних до відповідальності та реальне відшкодування заподіяних державі збитків. Натомість, як показує практика, тільки одиниці винуватців несуть кримінальну або адміністративну відповідальність за свої дії, не говорячи про повернення ними розкрадених бюджетних коштів. Якщо й трапляється ситуація, коли хабарника притягують до відповідальності, він або встигає домовитись з потрібними людьми, або підпадає під амністію, або ж відбувається найбільш м'яким покаранням. Про кошти, вкрадені в держави,

всі звичайно забувають [1]. Тому виникає необхідність у розробці правового механізму захисту майнових прав та інтересів держави, суспільства, особистості від злочинних посягань та удосконаленні інституту накладення арешту на майно як найбільш дієвого під час забезпечення виконання вироку в частині цивільного позову чи можливої конфіскації майна. Водночас слід зазначити, що на сьогоднішній день в Україні не існує єдиного нормативно-правового документа, який би регламентував порядок проведення розшуку прихованого майна підозрюваного (обвинуваченого), що унеможливує своєчасне накладення арешту на це майно чим і зумовлює актуальність та новизну цієї статті.

Аналіз основних досліджень. Серед досліджень проблемних питань накладення арешту на майно в кримінальному процесі заслуговують на увагу праці українських і російських науковців Ф.Н. Багаутдінова, Б.Б. Булатова, А.П. Гуляєва, В.В. Ігнатенка, В.О. Іонова, Ю.М. Мирошніченка, І.Л. Петрухіна, С.А. Шейфера та інших. Але більшість науковців займались цим питанням за часів дії Кримінально-процесуального кодексу 1960 р. Із прийняттям в нашій державі нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі – КПК) було змінено підстави та порядок накладення арешту на майно. Крім цього, проблемним питанням розшуку майна

підозрюваного (обвинуваченого) приділялось недостатньо уваги, це і обумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є надання пропозицій щодо шляхів вирішення проблемних питань, які виникають в практичній діяльності працівників органів внутрішніх справ під час розшуку майна підозрюваного та накладення на нього арешту і є актуальними для кримінально-процесуальної науки та практики.

Виклад основного матеріалу. Одним з основоположних прав людини є право власності, яке гарантується та захищається Конституцією України (ст. 41) [3].

Недоторканність права власності забезпечується у всіх сферах життєдіяльності, зокрема й під час кримінального провадження. Проте в інтересах суспільства використання права власності може бути обмежено [4, с. 375]. Так, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПКУ) передбачає можливість позбавлення чи обмеження такого права шляхом арешту майна.

Згідно зі ст. 170 КПК, арешт майна – це тимчасове позбавлення підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчувувати певне його майно за ухвалою слідчого судді або суду до скасування арешту майна. Він носить тимчасовий характер, оскільки остаточне рішення про те, що належить вчинити з майном, яке арештоване, вирішується судом під час ухвалення вироку (ст. 368 КПКУ).

Арешт майна може також передбачати заборону для особи, на майно якої накладено арешт, іншої особи, у володінні якої перебуває майно, розпоряджатись будь-яким чином таким майном та використовувати його.

Заборона на використання майна, а також заборона розпоряджатись таким майном може бути застосована лише у випадках, коли їх незастосування може призвести до зникнення, втрати або пошкодження відповідного майна або настання інших наслідків, які можуть перешкодити кримінальному провадженню [5]. Адже трапляються випадки, коли підозрюваний, обвинувачений, інші зацікавлені особи, передбачаючи арешт майна, вживають заходи щодо приховування майна шляхом його переміщення до знайомих або родичів, здійснюють перереєстрацію на них будинків, транспортних засобів, скидають всі активи підприємства на підставних осіб, розпродають цінні папери, товари, здійснюють переказ коштів, отриманих злочинним шляхом за кордон та інше, у результаті чого несвоєчасне накладення арешту на таке майно робить неможливим забезпечення виконання вироку в частині цивільного позову чи можливої конфіскації майна. Тому перед працівниками органів внутрішніх справ постає гостра необхідність у розшуку майна підозрюваного (обвинуваченого), яке приховується з метою своєчасного накладення на нього арешту.

Однією з форм виявлення майна, речей, цінностей тощо, на які може бути накладений арешт, є розшук майна.

Відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства завдання щодо розшуку майна підозрюваного, обвинуваченого, накладення на нього арешту та забезпечення його збереження покладються на підрозділи досудового розслідування та оперативні підрозділи, що діють відповідно до доручень слідчого, ухвали слідчого судді, суду тощо.

Правовою основою діяльності працівників органів внутрішніх справ щодо забезпечення відшкодування фізичним і юридичним особам шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями, розшуку майна підозрюваного, обвинуваченого, накладення на нього арешту та забезпечення його збереження є Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), закони України, інші акти законодавства України, міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Водночас слід зазначити, що жодний нормативно-правовий документ не містить ані поняття розшуку майна, ані порядку його проведення, що досить часто призводить до випадків порушення законності. Для вирішення цього питання запропоновано поняття розшуку майна та порядок його проведення. *Розшук майна* – це комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, які здійснюються уповноваженими службовими особами й направлені на встановлення місцезнаходження та забезпечення збереження матеріальних цінностей, що належать підозрюваному, обвинуваченому та на які можуть бути накладені арешт із метою можливої конфіскації такого майна та забезпечення цивільного позову.

Для розшуку майна підозрюваного слідчому необхідно:

1) направити запити до компетентних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, службових осіб з метою отримання відомостей щодо об'єктів власності, які належать певним особам, у тому числі підозрюваному та іншому члену подружжя, зокрема:

- у Бюро технічної інвентаризації (для встановлення права власності на нерухоме майно);
- в органи Державтоінспекції (щодо наявності автотранспортних засобів);
- до відділу із землекористування відповідних виконкомів і сільських рад народних депутатів (щодо наявності дачних і садово-городних діляниць);
- до товариств та гаражних кооперативів (про наявність гаражів);
- до Державного підприємства «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України (щодо наявності чи відсутності заборони на відчуження майна фізичної чи юридичної особи);
- до банківських установ (щодо наявності рахунків конкретної юридичної особи або фізичної особи);
- до органів Міністерства доходів і зборів України (для отримання декларації про доходи для встанов-

лення, з якого майна, транспортних засобів сплачував податки підозрюваний);

– до органів Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (щодо відомостей про власників іменних цінних паперів);

– до страхових компаній (щодо наявності страхових внесків та застрахованого майна, а також страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, у тому числі водного та повітряного);

– до органів Державної інспекції України з безпеки судноплавства (щодо реєстрації суден у Державному судовому реєстрі України [6];

2) провести слідчі (розшукові) дії (допитати як свідків сусідів, родичів, співробітників підозрюваного щодо майна, яке йому належить, та місця знаходження цього майна; здійснити огляд та обшук тощо);

3) доручити оперативним підрозділам проведення негласних слідчих (розшукових) дій (п. 6 ст. 246 КПКУ), зокрема:

– обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПКУ);

– спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПКУ);

– зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПКУ);

– зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПКУ).

Під час виконання доручень слідчого співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПКУ).

Отримані оригінали документів або їх копії та інші матеріали слідчий додає до клопотання про арешт майна.

З прийняттям КПК України в 2012 р. було змінено підстави та порядок накладення арешту на майно. Тепер рішення про *арешт майна* приймається слідчим суддею, а не слідчим в односторонньому порядку, як це відбувалося раніше. Правовою підставою арешту майна є ухвала слідчого судді або суду. Це положення обумовлене вимогою ст. 41 Конституції України, яка передбачає виключно судовий порядок позбавлення права власності.

За час дії КПК станом на 1 вересня 2013 р. в провадженні місцевих загальних судів знаходилось понад 217,2 тис. клопотань, які розглядалися слідчим суддею під час досудового розслідування. Значною є кількість клопотань про арешт майна згідно зі ст. 170 КПКУ, які знаходяться в провадженні місцевих загальних судів, – 10,4 тис. Розглянуто 10,4 тис. клопотань, з них задоволено 8,3 тис. (79,9%) [7].

З метою накладення арешту на майно відповідно до вимог ч. 2 та ч. 3 ст. 171 КПКУ слідчий складає клопотання про арешт майна. Окрім слідчого з клопотанням про арешт майна, до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, а з метою забезпечення цивільного позову – цивільний позивач (ч. 1 ст. 171 КПКУ). До клопотання додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання (ч. 6 ст. 132 КПКУ) та

оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий обґрунтовує доводи клопотання. Потім зазначене клопотання погоджується з прокурором, після чого на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Слідчий суддя або суд під час судового провадження накладає арешт на майно у вигляді речей, якщо є достатні підстави вважати, що вони:

1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

2) надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи як винагорода за його вчинення;

3) є предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом;

4) набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них, або на які було спрямоване кримінальне правопорушення.

Відповідно до положень КПКУ слідчий суддя має розглянути клопотання про арешт майна у визначений законом термін, а саме не пізніше двох днів із дня надходження відповідного клопотання до суду (ч. 1 ст. 172 КПКУ). Встановивши, що клопотання подано без дотримання вимог ст. 171 КПКУ, слідчий суддя повертає його прокурору, цивільному позивачу для усунення недоліків, про що постановляє ухвалу.

Проте, як свідчать результати аналізу судової практики, не обґрунтованими є не лише клопотання слідчих, прокурорів, але й ухвали слідчих суддів як про задоволення клопотань, так і про відмову в їх задоволенні. Так, встановлено, що найчастіше ухвали слідчого судді скасовуються з таких причин:

– слідчий суддя не перевіряв та не встановив наявності належних підстав для арешту майна;

– відсутність достатніх доказів, що вказують на вчинення особою чи особами, на майно яких слідчий просить накласти арешт, кримінального правопорушення;

– невідповідності розміру шкоди, питання щодо наявності цивільного позову та співрозмірності обмеження права власності;

– невідповідності клопотання слідчого вимогам ст. 171 КПКУ;

– порушення слідчим строків на звернення до слідчого судді з клопотанням про арешт майна;

– розгляд клопотання слідчого про арешт майна за відсутності власника майна;

– накладення арешту на майно особи, яка не є підозрюваним у кримінальному провадженні [7].

Таким чином, зазначені недоліки призводять до несвоечасного накладення арешту на майно, чим і порушується принцип забезпечення належного відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, що обумовлено вимогами кримінального процесуального законодавства.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити таке:

1) на сьогодні в системі МВС України відсутня достатня нормативна база і, відповідно, не існує

ефективного механізму щодо розшуку майна підозрюваного, обвинуваченого, що є однією з основних причин низьких показників органів внутрішніх справ у цьому напрямі оперативно-службової діяльності; на законодавчому рівні не закріплене поняття «розшук майна»;

2) удосконалення діяльності органів внутрішніх справ щодо розшуку майна підозрюваного, об-

винуваченого, накладення на нього арешту та забезпечення його збереження вбачається найбільш перспективним шляхом розробки та затвердження Інструкції щодо розшуку майна підозрюваного, обвинуваченого, накладення на нього арешту та забезпечення його збереження. Наявність такої Інструкції буде основою для підготовки відповідної методики (алгоритму) дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дембіцька Т. Аналіз судової практики: чи реально відшкодувати збитки, завдані корупцією? / Т. Дембіцька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gromada.lviv.ua/analytic/773>.
2. ГПУ порахувала, що Янукович і К вкрали цілий бюджет України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/06/18/7029467>.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Бондаренко О. Арешт майна як одна з форм процесуального забезпечення участі осіб під час досудового розслідування / О. Бондаренко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26(65). – № 2. – С. 375–381.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90–91.
6. Алгоритм дій працівників органів внутрішніх справ у кримінальному провадженні щодо розшуку майна підозрюваного (обвинуваченого), накладення на нього арешту та забезпечення його збереження, підготовлений ГСУ МВС України на виконання пункту 5 рішення колегії МВС України від 17.01.2014 № 1 км/1 «Про результати оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ України в 2013 році та завдання щодо посилення протидії злочинності, забезпечення правопорядку і громадської безпеки в державі». – К., 2014. – 8 с.
7. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14/page>.